

Етноніми в українських діалектах: від номінації до наївної аксіології

ІННА ГОРОФ'ЯНЮК

Кафедра української мови, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, вул. Острозького, 32, UA-21001 Вінниця
Department of Ukrainian Language, Vinnytsia M. Kotsiubynskiy State Pedagogical University
E-mail: gorofyanyuk@gmail.com

(Received: 4 May 2018; accepted: 23 July 2018)

Abstract: The aim of the present paper is to characterize types of information which can be received from studying the Ukrainian dialect vocabulary derived from ethnic names. The possibility to reconstruct the notions of Ukrainians about ethnic groups through the analysis of motivating means of secondary coinage is outlined. In the paper, the author attempts to recreate the axiological portraits of Gypsies, Jews, and Poles on the basis of facts of naive knowledge about the subject incarnated in the internal form of dialectal lexical units.

Keywords: ethnic names, Ukrainian dialects, motivation, secondary coinage, axiological portrait

У живому говірковому середовищі слово перебуває в чистій стихії буття, не обмеженій приписами чи нормами, а тому має простір для вияву його різних вимірів. Аналіз етнонімів у контексті наївної картини світу має високий евристичний потенціал, адже «вживання етноніма викликає у свідомості мовців згорнуті в єдиний образ спогади про попередні контексти його вживання, оцінки відповідних референтів та ставлення до них» (Кашкин 2000: 64), етнонім породжує конкретну модель дій і оцінки або, точніше, стереотип. Саме тому аналіз етнонімів, які стали базою для творення діалектних назв понять різних ідеографічних сфер, дозволяє, з одного боку, простежити буття мови в соціумі, а з другого боку, долучитися до пізнання етнокультурних стереотипів народу, закарбованих у його мові.

Переконливий матеріал для вивчення етнонімів, маркованих етнокультурною конотацією, дає сучасна діалектна лексикографія. Можливість простежити культурний фон низки етнонімів у говірковому середовищі значно вища, що спричинено відсутністю в ньому обмежень стосовно «політичної коректності» та більшою розкутістю самої мовної техніки (БЕРЕЗОВИЧ–ГУЛИК 2002: 48). Крім того, на різних територіях відбувалися контакти «місцевого значення» з представниками сусідніх етносів, що також відображається в діалектних відетнонімних дериватах, що не є релевантним для літературного ідіому. Це окреслює мету нашої розвідки – дослідити та систематизувати факти втілення знань про представників інших національностей в українській діалектній лексиці. Емпіричну базу формують 272 номінативні одиниці –

відетнонімні деривати, вилучені методом суцільної вибірки з 27 українських діалектних лексикографічних праць.

Діалектна лексика, співвідносна з назвами представників етнічних груп, етимологічно на перший погляд здається прозорою, та докладніший її аналіз засвідчив неоднорідність відетнонімних похідних з точки зору їхніх мотиваційних зв'язків з відповідними назвами етнічної приналежності та їхнього культурного тла. До прикладу, ботанічні апелятиви, похідні від одного етноніма, як найменування різних рослин мають різні мотиви номінації. Так, назви лепехи звичайної, *Asopus calamus* L. – *тата́ра*, *тата́рка*, *тата́риня*, *тата́риник*, *тата́рник*, *тата́р-зілля*, *тата́рове зілля*, *тата́рче зілля*, *тата́рське зілля*, *тата́рський корінь* (Кобів 2004: 38), *тата́рак* (Аркушин 2016: 547) – зумовлені тим, що цю рослину занесли на українську землю татаро-монголи (Сабодош 1996: 113). Натомість флороназва *тата́рник* відома також у центральноподільських говірках на позначення черсака лісового, *Dipsacus sylvestris* Hud., імовірно, постала на ґрунті асоціацій високої колючої рослини зі страшним ворогом – татарами. На користь цього припущення свідчить назва *тата́рник* – широко відома на позначення колючих рослин в українських говорах: будяк пониклий, *Carduus nutans* у західно- і східнополіських говірках (Кобів 2004: 102), осот польовий, *Cirsium arvense* L. у слобожанських і степових говірках (Кобів 2004: 129), головатень круглоголовий, *Echinosphaerocephalus* L. у степовому (Кобів 2004: 167), оман жорстковолосистий, *Inula hirta* L. у гуцульському (Кобів 2004: 230) говорах (докл. див. Гороф'янюк 2010). У такий спосіб відетнонімна назва рослини закарбовує оцінку мовця самого етносу.

Спостережено, що всі відетнонімні деривати – семантичні чи морфологічні – виконують денотативну функцію, а ті, що наділені ще й відповідною конотацією, є джерелом наївної аксіології.

Як засіб лексичної номінації реалії (переважно формальної) етноніми використовуються як опосередкована вказівка на поширення, колористичну характеристику реалії. Відетнонімні деривати, мотивовані способом поширення чи джерелом розповсюдження реалії, найактивніше представлені в ботанічній лексичі. Ця група містить родові назви рослин, як-от: *ка'надка* 'галінсога дріброцвітна, *Galinsoga parviflora* Cav.': *Бо це 'кажут / з Ка'нади за'везли пше'ниці'у / і во'на* [рослина – І. Г.] *бу'ла ў пше'ниці'і і 'вис'ійалас' / і то'д'і кру'гом во'на* // (с. Василівка Іллінецького р-ну Вінницької обл., 2009 р., зап. І. В. Гороф'янюк). З етнічною назвою *грек* пов'язана номенклатурна назва гречки посівної, *Fagopyrum tetaricum* L. – *гречка*, що відбиває шлях поширення рослини у східних слов'ян – через греків (Шамота 1985: 24), в українських говірках відома й інша назва цієї рослини – *тата́рка* (Турчин 2011: 311). Імовірно, у номінації *кацапські квітки* 'айстра садова, *Callistephus chinensis* L.' (Гороф'янюк 2012: 187) проступає та сама мотивація, що й у попередніх назвах, у яких відбито шлях поширення рослини. Номінативний ряд 'фенхель звичайний, *Foeniculum vulgare* Miller' містить найменування *волоський кріп*, *копрі́й волоський*, *укроп волоський* (Кобів 2004: 189), атрибутивний

компонент яких, імовірно, також вказує на джерело розповсюдження рослини. І. В. Сабадош та В. Будзішевська висувають припущення, що флоронімени *волошка*, *волошки*, *волошка польова* ‘волошка синя, *Centaurea cyanus* L.’ постали внаслідок переосмислення лексеми *волошка* ‘жінка романської народності’, отож виділяють мотиваційне значення ‘завезений певним народом’ (САБАДОШ 1996: 136, BUDZISZEWSKA 1972: 117).

Проте найбільшу кількість ботанічних номенів, мотивованих способом поширення рослини, фіксуємо серед видових назв сільськогосподарських і плодкових рослин. В українському діалектному континуумі засвідчено широкий ряд назв сортів картоплі, *Solanum tuberosum* L., пов’язаних з етнінімами: *голандка*, *канадка*, *канатка*, *кубинка*, *молдаванка*, *ромінка*, *румінка*, *румунка*, *українка*, *слов’янка*, *слав’янка*, *американка*, *маріканка*, *марикани* (ГОРОФ’ЯНЮК 2012: 46–48), *мадярка* (СУГО 2011: 425), *чехи*, *мадярка*, *циганка* (КОБІВ 2004: 386–387). Домінування варіантів флороназви *американка* підтверджує факт завезення картоплі з Північної Америки в кінці XV ст.

Відомі назви сортів кукурудзи звичайної, *Zea mays* L. *американка*, *бас-арабка*, *молдаванка*, *молдованочка*, *молдовочка* (ГОРОФ’ЯНЮК 2012: 45). Превалювання назв, похідних від *молдаванка* – свідчення шляху проникнення культури, зокрема на Поділля, адже в інших українських говорах зафіксованих назв сортів кукурудзи, похідних від етнінімів, наразі не маємо.

Етнінім *татарка* вживають на позначення сорту дині, *Cucumis melo* L.’ (КОБІВ 2004: 147), сорту квасолі (КОБІВ 2004: 308), сорту гречки (КОБІВ 2004: 184), пшениці твердої, *Triticum durum* Desf. (КОБІВ 2004: 416), ярої пшениці (СБГ 2005: 540), картоплі (Піпаш–Галас 2005: 189). За свідченням Й. О. Дзендзелівського, назва *татарка* вживалась на означення гречки в закарпатському, говорі й пов’язувалась з татарською навалюю (ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ 1960: 115–116). І. В. Сабадош припускає, що назви *гречка* і *татарка* ‘гречка, *Fagopyrum tetaricum* L.’ вказують на відмінні шляхи проникнення до нас різних видів сільськогосподарської культури (САБАДОШ 1996: 97).

Вид часнику городнього, *Allium sativum* L., номінований *москаль*, *москальник*, за Словником за ред. Б. Грінченка (СУМ 1908: 447), імовірно, одержав такі назви у зв’язку з походженням його з Росії (ЕСУМ 3: 519).

З огляду на локалізацію відетнінімних похідних у говірках південно-західного наріччя української мови, припускаємо, що виникнення назв одягу та взуття *полька* ‘жіночий теплий одяг’ (СДЛВ 1965), *молдованка* ‘смушева чоловіча шапка’ (СБГ 2005: 295), *румінки* ‘теплі жіночі черевики’ (СУГО 2011: 175, БЕРЕЗОВСЬКА 2010: 252), *румунки* ‘вид жіночого теплого взуття (заст.)’ (СБГ 2005: 470) також пов’язане з джерелом розповсюдження реалії. Цю ж мотивацію простежуємо в назві *румунка* ‘вівця румунської породи’ (ОНИШКЕВИЧ 2: 197).

Не викликає сумніву мотиваційна ознака метеорологічних народних номенів *молдаван* ‘західний вітер, вітер з Молдови’ (СУГО 2011: 129, МОСКАЛЕНКО 1974: 51), *молдавка* ‘вітер, що дме з північно-західної частини Бессарабії’ (СУГО 2011: 129, МОСКАЛЕНКО 1974: 51).

Другу групу становлять лексеми, пов'язані з етнонімами, утворені на підставі зовнішніх ознаках реалії. Поширеною є мотиваційна ознака «забарвлення». Найактивніша твірна основа – *циган*, з огляду на темний колір шкіри представників цього етносу: *циганка* ‘вівця темної масті’ (Піпаш–Галас 2005: 214), ‘чорна вівця’ (СБГ 2005: 623), *циган* ‘чорний баран’ (СБГ 2005: 623), *цигани* ‘підгорілі коржі’ (Аркушин 2016: 595). Найактивніше функціонує ця мотиваційна ознака у флорономіації: *циганка* ‘сорт картоплі з темно-синьою, аж ніби чорною шкіркою’ (Аркушин 2016: 595), ‘сорт червоних яблук’ (Шило 2008: 269), ‘горошок чорний, *Lathyrus niger* L.’ (Кобів 2004: 244), ‘чорнобривці розлогі, *Tagetes patula* L.’ (Кобів 2004: 399), *цигани* ‘чорні гриби’ (Шило 2008: 269), *циган* ‘істівний гриб, який при розрізанні швидко синіє’ (СБГ 2005: 623). Темний колір шкірки окремого сорту картоплі, *Solanum tuberosum* L. зумовив переосмислення етнонімів *негри*, *негритянка*, *негрітянка* (Гороф'янюк 2012: 47). У номінаціях *негр* ‘сорт помідорів, *Lycopersicon esculentum* L.’ (Гороф'янюк 2012: 47), *апанка* ‘сорт яблук, *Malus domestica* Borkh.’ (Кобів 2004: 267) проступає та ж мотивація, що і в попередніх назвах, у яких метафорично відбито темний колір плоду.

На позначення сорту квасолі звичайної, *Phaseolus vulgaris* L., зерно якої має вишневу позначку своєрідної форми, у подільських говірках зафіксовано назви *мос'калики*, з *мос'калками* (Гороф'янюк 2012: 48). Номени постали, припускаємо, унаслідок асоціативного зв'язку забарвлення частини рослини з яскравим одягом солдат-росіян. Припущення будуємо на ґрунті запропонованої етимології назви комахи *мос'калик* ‘сонечко п'ятикрапкове, *Coccinella quinquepunctata* L.’, відомої в українських говірках – *москалик* ‘червоний жучок з чорними плямками’ (СДЛВ 1965), *моска́лик* ‘назва комахи, що з'являється ранньою весною’ (СУГО 2011: 130) – в «Етимологічному словнику української мови» (ЕСУМ 3: 519).

Мотиваційна ознака «великий розмір» лежить в основі діалектних найменувань, пов'язаних з етнонімами *циган*. Підсніжник звичайний, *Galanthus nivalis* L. у закарпатському говорі номінують *козиньки* (Кобів 2004: 194), водночас на позначення білоцвіту весняного, *Leucojum vernum* L. – рослини, зовні подібної до підсніжника звичайного, лише з більшими квітами – зафіксовано полікомпонентну назву *циганс'кі козин'ки* (Кобів 2004: 251). Означення *циганський* має сему ‘великий розмір’ в різних ідеографічних сферах, пор.: *циганчук* ‘великий саморобний ніж з дерев'яною ручкою’ (Аркушин 2016: 595), *циганка* ‘велика голка’ (Лисенко 1974: 228), *циганська гла* ‘велика голка’ (Шило 2008: 269), *циганська голка* ‘велика голка, якою шиють мішки’ (СДЛВ 1965), *цыганские ложки* ‘большие деревянные ложки’ (СРГО 2000–2001: 269), *вуса, як у цигана* ‘великі вуса’ (ГС 2013: 630). Прикметно, що ця сема відома і в неслов'янських мовах: так, Оксфордський словник англійської мови містить сталі вислови *gipsy-bonnet* ‘циганський капор’, *gipsy ring* ‘циганський перстень’, що мають сему ‘великого розміру’ (OED 1989: 524). Це дозволяє припустити, що семантичний зв'язок ‘циган’ – ‘великий розмір’ є міжмовною лексико-семантичною універсалією.

Ословлюючи світ, людина не лише називає, а й характеризує, оцінює. Назви представників інших етносів зазнають стереотипізації: формуються відповідні уявлення про представників інших етносів, які необхідні для творення нашого ставлення до чужого народу, моделі поведінки з ним. «Завдання виявлення стереотипів національних характерів може буде зведене до завдання виявлення конотацій в етнімімах..., точніше таких їхніх необов'язкових семантичних ознак, які несуть інформацію про риси характеру» (КОБОЗЕВА 2000: 185). В українських діалектах корпус конотованих етнімімів або відетнімімних дериватів формують лексеми *циган*, *жид*, *поляк* та їхні похідні. Цей ряд для українців не випадковий, а зумовлений тим, що в національній концептосфері дається оцінка лише тим одиницям, які більшою або меншою мірою значимі для цієї культури, це або територіально близькі (поляки), або історично пов'язані народи (євреї, цигани, турки, німці, росіяни), адже «вживання відповідних етнімімів викликає у свідомості мовця згорнуті в єдиний образ спогади про попередні контексти його вживання, оцінки відповідних етнічних груп, емоційне ставлення до них» (докл. див. КАШКИН 2004: 54).

У народній культурі ставлення до представників інших етносів визначається поняттям етноцентризму, коли «свої» традиції, «своя» релігія, «свої» звичаї і «своя» мова протиставляються «чужому» (БЕЛОВА 2006: 2). Категорія «свій – чужий» виявилася універсальним класифікатором етнокультурних стереотипів, оскільки етнімім має здатність умовно позначати певний об'єкт як чужий, дикий, шкідливий. Найчастіше фіксуємо це явище у флороніміації, зокрема в називанні шкідливих і дикорослих трав, що можна інтерпретувати як метафоричне вираження ідеї неокультурності і навіть контр-культури. Це назви рослин, похідні від назв 10 етносів:

1) **румун-**: *ромун* 'ромашка лікарська, *Chamomilla recutita*', 'польова ромашка непахуча, *Matricaria perforata*' (КОБІВ 2004: 122, 270), *ромен* 'роман польовий, *Anthemis arvensis*' (КОБІВ 2004: 58), 'роман собачий, *Anthemis cotula*' (КОБІВ 2004: 59), 'ромашка лікарська, *Chamomilla recutita*' (КОБІВ 2004: 122), 'королиця звичайна, *Leucanthrum vulgare*' (КОБІВ 2004: 251), 'польова ромашка непахуча, *Matricaria perforata*' (КОБІВ 2004: 270), *ромин*, *румен* 'роман собачий, *Anthemis cotula*' (КОБІВ 2004: 59), 'ромашка лікарська, *Chamomilla recutita*' (КОБІВ 2004: 122), *румун* 'деревій звичайний, *Achillea millefolium*' (КОБІВ 2004: 34), 'роман собачий, *Anthemis cotula*' (КОБІВ 2004: 59), 'ромашка лікарська, *Chamomilla recutita*' (КОБІВ 2004: 122), *румун* 'роман собачий, *Anthemis cotula*' (КОБІВ 2004: 59), 'ромашка лікарська, *Chamomilla recutita*' (КОБІВ 2004: 122), *румун* 'роман собачий, *Anthemis cotula*', 'ромашка запашна, *Chamomilla suaveolens*' (КОБІВ 2004: 59, 122), *румун* 'ромашка безпелюсткова' (АРКУШИН 2016: 486) *румунка*, *руменка*, *руменець*, *румунець*, *румунок* 'ромашка лікарська, *Chamomilla recutita*' (КОБІВ 2004: 122), *румунець* 'роман польовий, *Anthemis arvensis*' (КОБІВ 2004: 58), *румунчик* 'роман польовий, *Anthemis arvensis*' (КОБІВ 2004: 58), 'ромашка лікарська, *Chamomilla recutita*', *румунчик* 'роман польовий, *Anthemis arvensis*' (КОБІВ 2004: 122, 58),

‘ромашка лікарська, *Chamomilla recutita*’ (Кобів 2004: 122), *румунки* ‘нагідки лікарські’ (СБГ 2005: 470), *ромун-зілле* ‘польова ромашка непахуча, *Matricaria perforata*’ (Кобів 2004: 270);

2) **жид-**: *жидик* ‘кульбаба звичайна, *Taraxacum officinale*’ (Кобів 2004: 401), ‘пухівка вузьколиста, *Eriophorum angustifolium*’ (Кобів 2004: 175), *жидівська шапка* ‘кульбаба звичайна, *Taraxacum officinale*’ (Кобів 2004: 401), *жиди*, *жидики* ‘череда тридільна, *Bidens tripartite* L.’ (Кобів 2004: 83), *жидівник* ‘тамариск галузистий, *Tamarix ramosissima*’ (Кобів 2004: 399), *жидки* ‘буквиця лікарська, *Betonica officinalis* L.’ (Кобів 2004: 82), *жидник* ‘осот польовий, *Cirsium arvense* L.’ (Кобів 2004: 128), ‘будяк звичайний, *Carduus arvensis* L.’ (Кобів 2004: 101), *жидівські воши* ‘череда трироздільна’ (Аркушин 2016: 154), *жиди* ‘череда трироздільна’ (Астаф’єва–Воронич 2014: 499), *жиди*, *жидики* ‘череда’ (ГГ 1997: 70), *жидик(и)* ‘череда’ (СБГ 2005: 114), *жидівські вуши* ‘реп’яхи’ (Шило 2008: 116), *жидок* ‘чорнобривець, *Tagetes*’ (Аркушин 2016: 154), *жидівська лепеха* ‘рослина, що росте в заболочених місцях і цвіте жовтим або синім цвітом; півники болотні, *Iris pseudacorus* L.; півники болотні, *Iris siberica*’ (Аркушин 2016: 154), *жидівка* ‘галінсога дрібноцвітна, *Galinsoga parviflora*’ (Кобів 2004: 195), *жидівка*, *жидівка* ‘лисичка (гриб), *Cantharellus cibarius*’ (Аркушин 2016: 154);

3) **татарин-**: *татарки* ‘пестач випрямлений, *Potentilla erecta* L.’, *татарник* ‘волошка синя, *Centaurea cyanus* L.’ (Кобів 2004: 328), ‘родовик лікарський, *Sanguisorba officinalis* L.’ (Кобів 2004: 364), ‘козельці лучні, *Tragopogon pratensis* L.’ (Кобів 2004: 409), *татаринь* ‘лопух’ (Шило 2008: 250), *татарина* ‘татарник, *Oporodon*’ (Лисенко 1974: 211), *татарник* ‘родовик лікарський’ (Лисенко 1974: 181), *татарник* ‘родовик’ (Піпаш–Галас 2005: 189), *татарське око* ‘дивина чорна, *Verbascum nigrum* L.’ (Кобів 2004: 425);

4) **москаль-**: *москаль*, *москалик* ‘кульбаба звичайна, *Taraxacum officinale*’ (Кобів 2004: 401), *москалики* ‘фіалка собача, *Viola canina* L.’ (Кобів 2004: 434), *москаль* ‘миколайчики сині, *Eryngium planum* L.’ (Кобів 2004: 177), *москаль* ‘галінсога дрібноцвітна, *Galinsoga parviflora*’ (Гороф’янюк 2012: 165). Остання флороназва постала внаслідок лексичного субститування. Адже на позначення рослини миколайчики сині, *Eryngium planum* L. в українському діалектному континуумі зафіксовано лексеми, похідні від основи *микол-*: *миколаєвки*, *миколаївці*, *миколайки*, *миколайське*, *миколайці*, *миколайчики*, *миколки*, *николаєць* (Кобів 2004: 177). Припускаємо, асоціативний ряд *Микола – російський цар – очільник москалів-солдатів* (саме за Миколи I війська москалів перебували в Україні) спричинив семантичну атракцію із лексемою *москаль*, відомою у волинському говорі на позначення миколайчиків синіх, *Eryngium planum* L. (Кобів 2004: 177);

5) **циган-**: *циган* ‘волошка синя, *Centaurea cyanus* L.’ (Кобів 2004: 110), *цигани* ‘куряча сліпота звичайна, *Nonea pulla* L.’ (Кобів 2004: 287), *цигануши*, *циганські вуши* ‘череда тридільна, *Bidens tripartite* L.’ (Кобів 2004: 83), *циганки* ‘нагідки лікарські, *Calendula officinalis* L.’ (Кобів 2004: 92), ‘ломиніс цілолистий, *Clematis integrifolia*’ (Кобів 2004: 131);

6) **мадяр**: *мадярка, мадяр, мадяри* ‘галінсога дрібноцвітна, *Galinsoga parviflora*’ (Кобів 2004: 195);

7) **австрієць**: *австрейки* ‘королиця звичайна, *Leucanthrum vulgare*’ (Кобів 2004: 251), *австрійське* ‘лобода’ (Аркушин 2016: 1);

8) **німець**: *німка* ‘жимолость татарська, *Lonicera tatarica* L.’ (Кобів 2004: 259);

9) **циган**: *циганська вош* ‘реп’ях’ (Шило 2008: 269);

10) **американець**: *американець* ‘галінсога дрібноцвітна, *Galinsoga parviflora*’ (Кобів 2004: 195).

Аксіологічні ознаки «шкідливий», «дикий», «неприємний», які маніфестують у народній свідомості образ представника чужих народів, втілені в зоологічних назвах *жидбóчок* ‘тарган’ (СУГО 2011: 76, Москаленко 1974: 33), *жид* ‘жук-рогач’ (Шило 2008: 116), *жидик* ‘чорний польовий жук’ (СУГО 2011: 76), ‘комаха, що завдає шкоди соняшнику’ (СБГ 2005: 114), *жид* ‘сонечко семикрапчасте, *Coccinellidae*’ (Аркушин 2016: 154) (ці комахи у великій кількості можуть завдавати шкоди посівам), *австріяк* ‘світлого кольору бичок з несмачним м’ясом, що водиться на дні Дністровського лиману’ (СУГО 2011: 11). Той факт, що наведений лексичний ряд сформовано на базі різних етнімімів спростовує можливе хибне уявлення про негативну оцінку євреїв в очах українців, натомість маємо узагальнено-аксіологічне сприйняття «чужого» в мовній картині світу українців.

Образ татарина проявляє активність у номінації хвороб, актуалізуючи мотиваційну ознаку «шкідливе», «те, з чим потрібно боротися»: *татáрка* ‘пухлина на тілі’, ‘туберкульоз суглобів’ (СБГ 2005: 540). Загалом така модель вторинної номінації «етнімім» → «назва фізіологічного стану, з яким „борються“, який може захопити людину зненацька і супроводжуватися відчуттям пригнічування» активно функціонує в слов’янських мовах (докл. див. Березович 2007: 441–443).

Ще одна складова образу «чужого» – «несправжність, фальшивість». Це мотиваційне значення втілюється в лексиці різних тематичних груп: *жидівський* ‘несправжний, лише подібний до чогось’ (Аркушин 2016: 154), *жидівська курка* ‘куріпка, птах роду курячих, що живе біля води’ (Аркушин 2016: 154), *жидівська зазуля* ‘одуд, Урура ерорс’ (Астаф’єва–Воронич 2014: 499), *жидівська зозуля* ‘одуд’ (Шило 2008: 116, Никончук 1968: 450), *московська зозуля* ‘одуд’ (Никончук 1968: 450), *циганські козин’ки* ‘білоцвіт весняний, *Leucosium vernum* L.’ (Кобів 2004: 251), *жидівські вишні*, *жидівські груші*, *жидівські ягоди*, *яйця жидівські* ‘міхунка звичайна, *Physalis alkekengi* L.’ (Кобів 2004: 311), *жид* ‘блазень’ (Негрич 2008: 69).

Усталена занижена, найчастіше негативна оцінка представників інших етносів реалізується в метафоричній мотиваційній моделі «чужий» → «дрібний», у якій фігурують похідні від різних етнімімів: *жидівські кучки* ‘маленькі хмарки восени’ (Доброльожа 2010: 97), *жидбóк*, *жидючóк* ‘невеликий складаний ніж’ (Аркушин 2016: 154), *німчик* ‘невеликий складаний ніж’ (Аркушин 2016: 348), *циганóк*, *циганчик* ‘невеликий саморобний ніж’ (Аркушин

2016: 595), *циганок* 'складний ніжик' (Лисенко 1974: 228), *циганчик* 'невеликий складний ніж' (Аркушин 2016: 595), *москаліки* 'івасі, сорт дрібного оселедця' (Пиртей 2004: 178), *жидівські вушка* 'сорт квасолі з дрібним зерном' (Гороф'янюк 2012: 48). Відомі також флорономени *жидівські помідори*, *жидівські баклажани* на позначення дрібних помідорів (Поїстогова 2005: 82).

«Аномальне», «незвичне», «чудернацьке» – мотиваційна ознака відетнонімних найменувань метеорологічних явищ: *циганський дощ* 'дощ, що йде, коли світить сонце' (Лисенко 1974: 228), *польські морози* 'зимові дні з дуже низькою температурою' (Матіїв 2013: 369), натомість відоме польське *mroz moskiewski* 'про сильний мороз' (НКР 1970: 525). Так негативно оцінюване явище природи корелює з еталонним для пейоративної номінації образами «чужих». «Чужий» – це не лише той, що належить до іншого етносу, а й іншої віри. Конфесійно «чужий» для українців євреї та циган, образи яких регулярно фігурують як взаємозамінні. Їм опозиціонує *руський* (Аркушин 2016: 487), *кацáпськ'ий* 'православний' (Аркушин 2016: 213). Представник «чужої» віри в традиційній народній уяві асоціюється з представником іншого, по-тойбічного світу. Це пояснює функціонування в західноукраїнських говірках відетнонімних похідних на позначення ритуального танцю-гри при покійникові – *цигани куйт* (Онишкевич 2: 352), *жид* (ГГ 1997: 70), *жид і жидівка* (ГС 2013: 262): *два юнаки переодягаються на жид та жидівку; жид на плечах тримає торбу (переважно із попелом усередині), наповнену лахміттям. Жидівка втікає та ховається за гравця; жид біжить за нею і б'є того, за кого сховалася жидівка* (ГС 2013: 262). Зауважимо, що *жид* як гра при покійникові відома також словакам та чехам (Левкиевская 1999: 381).

«Чужий» володіє також іншою, незрозумілою мовою. Відомо, що лексема *німець* активно вживалась на позначення будь-якого іноземця із Західної Європи, який не володіє слов'янськими мовами (ЕСУМ 4: 99), а тому мотиваційне значення дериватів від *німець*- втілено в низці слів різних тематичних груп, об'єднаних спільною семантичною ознакою 'неговіркий': *німець* 'собака, який мовчки гонить звіра', 'глухоніма людина' (Аркушин 2016: 348), *німка* 'неговірка дівчина, тому що скромна' (Аркушин 2016: 348). У говірках спостерігаємо і зворотній напрям номінаційної моделі: німців назвуть *німботою* (Аркушин 2016: 348).

Реалізація регулярної моделі семантичної трансформації «говорити іноземною мовою» → 'говорити незрозуміло' (і далі 'говорити нісенітниці') спричинила втягнення етноніма *німкєня* в номінативне поле флорооб'єкта блекоти чорної, *Huoscymus niger* L., де він функціонує паралельно з назвами *німиця*, *немиця*, *настя німа* (Кобів 2004: 226), оскільки, наївшись ягід блекоти чорної, *Huoscymus niger* L., людина втрачає здатність говорити (САБАДОШ 1996: 129): *Ко'лис' 'ж'інка 'вирвала й'її і напо'їїла ди'тину / і ди'тина ўн'і-'м'їла / і так і с'тали називати й'її н'їмицейу* // (Гороф'янюк 2012: 161). Культурно-історичний контекст зумовив постання фразеологізмів із стрижневим компонентом *німці*: *німці в хаті* 'сварка' та *німці марширують* 'безлад, розгардіяш' (Доброльожа 2010: 116).

Узагальнене уявлення про представників чужих етносів як «неокультуре», «примітивне» втілюється у вторинній номінації *турок* ‘дурень, розумно обмежена людина (зневажл.)’ (Аркушин 2016: 568) та фразеологізмах зі стрижневим словом-етнонімом: *турок шалений* ‘ужив. для вираження незадоволення чиєюсь поведінкою, діями, вчинками’ (ФСЛГ 2013: 235), *молдаван він і в Африці молдаван* ‘дурна людина’, ‘щось недоречне’ (Доброльожа 2010: 110), *китайська грамота* ‘нісенітниця’ (Доброльожа 2010: 49).

Таким чином, у сучасній діалектній лексиці збережено архаїчні уявлення українців про «чужих» – представників інших народів, – образ яких формується з таких аксіологічних ознак, як: «дикий», «неприємний», «шкідливий», «дрібний», «аномальний», «потойбічний», «примітивний», «несправжній», «нездатний нормально говорити».

На ґрунті цих ознак сформувався і функціонує загальний стереотип етнічно та конфесійно «чужого». О. Л. Березович слушно зауважує, що в реальних біографіях слова, у живій мовній стихії зіштовхується велика кількість імпульсів, які йдуть як від універсальних уявлень про властивостях «чужих», так і від «сутнісних» характеристик представників інших народів (Березович 2014: 205).

У цій статті зробимо спробу відтворити аксіологічний портрет цигана, єврея та поляка на ґрунті фактів втілення наївних знань про суб’єкт у внутрішній формі діалектних лексичних одиниць.

Етнонім *циган* у лексичній системі українських діалектів має найбільшу кількість семантичних та морфологічних похідних, що вже засвідчує особливе місце відповідного етносу в мовній картині українців. Виявлено такі складові образу цигана:

а) мотив музики, танцю, руху: *цигане-гудяци* ‘весільні музики’ (Пиртей 2004: 333), *циганяска* ‘чоловічий танець’ (СБГ 2005: 623), *циганка* ‘деталь коврітка’ (Аркушин 2016: 595), *циганочка* ‘деталь самопрядки, що з’єднує підганялку з віською’ (СУГО 2011: 206), *циган* ‘дзига’ (Лисенко 1974: 228), як *циганска іскра* ‘дуже енергійний, жвавий’ (ФСЛГ 2013: 111);

б) мотив неохайності: як у *цигана уш* ‘багато чого-небудь’ (ФСЛГ 2013: 249), як *шатрова циганка* ‘ужив. для підсилення слова «неохайна»; дуже неохайна’ (ФСЛГ 2013: 249);

в) мовив волі, легковажності: *циганерія* 1. ‘вільний спосіб життя’, 2. ‘група людей, що веде вільне життя’ (Пиртей 2004: 333); як *циганске вірую* ‘непотрібна, зайва розмова’ (ФСЛГ 2013: 48);

г) мотив безгосподарності: *одкладати як циган свьято* ‘постійно відкладати яку-небудь роботу на потім’ (ФСЛГ 2013: 249); *грїти ся як циганове діти до місяця* ‘зовсім ні’ (ФСЛГ 2013: 77); *цигананьской вальок* ‘дуже повільна, вайлувата людина’ (ФСЛГ 2013: 32);

г) мотив нетерплячості: *захце ти ся як циганяті молока, захце ти ся як циганскому дзецку ягод на свьятуй вечері* ‘нестерпно хотіти чого-небудь’ (ФСЛГ 2013: 97), *забагнути си як у Святом вечеру циганові ягоди* ‘нестерпно хотіти чогось’ (ФСЛГ 2013: 89);

д) мотив випрошування: *цигáни* 'ті, хто постійно щось випрошує або позичає в сусідів' (Аркушин 2016: 595), *циганка* 'прохальниця' (Аркушин 2016: 595), *цигáнити* 'випрошувати, виманювати щось у когось' (Дзендзелівський 1958: 45), *цигáнитися* 'торгуватися' (СБГ 2005: 623);

е) мотив обману: *циган* 'хитрун' (СДЛВ 1965), *цигáнський* 'брехливий, який не викликає довіри' (Пиртей 2004: 333), *циганск'ий* 'брехливий' (СПЛЛГ 2015: 200), *циганити*, *вициганити* 1. 'брехати, обдурювати', 2. 'виманювати', *циганство* 'брехня, неправда, обман' (Турчин 2011: 333), *циганота* 'обман' (Онишкевич 2: 352), *циганіна* 'брехня, обман' (Пиртей 2004: 333), *циганіти* 'брехати, обдурювати' (Пиртей 2004: 333), *до вочей циганити* 'говорити неправду; безсоромно брехати' (ФСЛГ 2013: 249), *циганска натура* 'людина, яка часто говорить неправду, обманює' (ФСЛГ 2013: 155), *повести ся по-циганскы* 'обманути кого-небудь' (ФСЛГ 2013: 179).

Етнонім *еврей* та його похідні відсутні в опрацьованих лексикографічних працях, натомість його синонім етнонім *жид* має широку семантичну й морфемну розрослість. Пояснення цьому явищу слід шукати, вважаємо, в історико-політичній площині. Слушні міркування з цього приводу висловлюють історики: стара назва іудейської національності в українській мові – *жид* – завжди була природна, назва ж *еврей* була імпортована разом з новою (радянською) владою. Вона звучала фальшиво, в народі не приживалась. Ця імпортованість назви євреїв, як зазначає Є. Сверстюк, була дивною і для них самих, які посміхалися з привілею називатися по-іншому і жартували: «Кі це все, що вони нам принесли» (Сверстюк 1996: 51). Отож укотре спостерігаємо, як діалектна система чинить опір чужій лексиці і демонструє не притаманну їй закритість.

Етнонім *жид* та його похідні експлікують такі «індивідуалізовані» мотиви:

а) мотив скупості й хитрощів: *жид* 'скупа хитра людина' (Аркушин 2016: 154), 'скупа хитра людина' (СУССГ 2002: 75), *жидовáтый* 'хитруватий, меркантильний' (САБАДОШ 2008: 84), *жидом сі дивити* 'дивитися жадібно, заздрісно' (ГС 2013: 262), *крутити, як жид сонцем* 'використовувати, послуговуватися, відверто знущатися' (ГС 2013: 262), *брати на жьдовску бороду* 'позичати без певної угоди' (ФСЛГ 2013: 29);

б) мотив плачу: *ридати як вічньий жид* 'безутішно, сильно плакати, ридати' (ГС 2013: 262), *жидик* 'птаха, який перед дощем квилить' (Шило 2008: 116);

в) мотив неохайності: *як в жиди на ярмарку* (моє), *жид з торбою розбився* 'безлад' (Доброльожа 2010: 70);

г) мотив лінощів: *такий до роботи, як жид до ціпа* 'дуже лінивий' (ГС 2013: 262), *збрати ся як жьд на войну* 'дуже повільний' (ФСЛГ 2013: 99);

г) мотив діловитості, винахідливості: *жид на кождій Марфі заробок має* (ГС 2013: 262), *жьдівскый довг* 'ірон., придане' (ФСЛГ 2013: 78);

д) мотив неточності: *жидівська міра* 'неточна' (СПЛЛГ 2015: 64), *жьдувска міра* 'хто-небудь неточний, відхиляється від шкали вимірювання' (ФСЛГ 2013: 146);

е) мотив інших традицій щодо харчування: *мати піняжей як жьід пацят* (*свынь*) ‘ірон., зовсім не мати грошей’ (ФСЛГ 2013: 140), *як з жьіда пацят* ‘зовсім не має’ (ФСЛГ 2013: 88), *бояти ся як жьід солонини* [солонина ‘засолена про запас свинина’ – І. Г.] ‘бути боязким, лякливим’ (ФСЛГ 2013: 88);

є) мотив іншої віри: *стречы ся як жьід креста* ‘не порушувати моральних приписів, остерігатися небезпеки’ (ФСЛГ 2013: 88);

ж) мотив неспокою: *як крутити ся як жьід по ярмаку* ‘бути неспокійним’ (ФСЛГ 2013: 88), *бігати як жьід по прожнім склені* ‘бути неспокійним, метушитися’ (ФСЛГ 2013: 88).

Етніонім *жид* та його похідні активно функціонують в усіх українських говірках зі значенням ‘горобець, *Passer*’: *жид* (Аркушин 2016: 154), *жидок* (Аркушин 2016: 154), *жидик* (Шило 2008: 116, Онишкевич 1: 251) та ‘пропущене місце під час сівби вручну’: *жид* ‘пропущене місце під час сівби вручну’ (Аркушин 2016: 154), ‘пропуск в оранці’ (ГГ 1997: 70), ‘пропуск під час косіння’ (Шило 2008: 116), *жидок* ‘пропуск під час косіння’ (Аркушин 2016: 154), *жидні* ‘пропуски в косінні, в оранці’ (СДЛВ 1965). Припускаємо, що ці лексико-семантичні паралелі пов’язані: за легендою, горобці своїм цвіркотінням видали Ісуса Христа переслідувачам, за що цей птах не користувався повагою і сприймався як нечистий птах (Гура 1997: 586). Це могло послугувати мотиваційною базою для найменування птаха назвою іновірців – *жид*. Ототожнення українцями євреїв і горобців спричинило той факт, що найбільш сприятливим днем для сівби була субота: вважалося, що горобці разом з євреями справляють шабаш (суботній відпочинок) і тому не будуть завдавати шкоди посівам цього дня (Килимник 1963: 160). Можна припустити зв’язок цієї обрядодії та назвами пропуску під час сівби, похідними від етніоніма *жид*. Погоджуємося, що наведені факти не є повноцінними мотиваційними паралелями, позаяк між похідними значеннями немає системних зв’язків, та відмовлятися від припущення вважаємо недоречним, адже невичерпність образного потенціалу мови завжди дозволяє сподіватися на появу в майбутньому нових фактів: відсутніх на сьогодні ланок семантико-мотиваційних паралелей.

У відетніонічних дериватах лексеми *поляк* закодовано етнокультурну інформацію про мотив якості: *польський* ‘старанний, дбайливий’, ‘добрий, гарний, найкращого гатунку’ (Аркушин 2016: 423), *польські борщ* ‘борщ, засмажений внутрішнім салом’ (Аркушин 2016: 423). Цей номінативний ряд засвідчено в західнополіських говірках, натомість у тому ж ареалі засвідчено лексико-семантичний опозит *руський* ‘недбайливий, лінивий’ (Аркушин 2016: 487). Припускаємо, що дві ознаки чужого – «високої якості» та «несправжність, фальшивість» – маніфестуються в назвах грибів, які за зовнішніми та смаковими характеристиками подібні до білого гриба, *Boletus edulis*: *польський* ‘гриб їстівний із бурою шапкою, жовтувато-зеленуватого зісподу; моховик, *Boletus badius* Rr.’ (Матіїв 2013: 369), *польський гриб* ‘гіропор синючий, *Xerocomus badius* [за іншою класифікаційною системою належить до роду *Boletus* – І. Г.]’ (Аркушин 2016: 422), *поляк* ‘вид гриба’ (Онишкевич 2: 109), *польський гриб* ‘польський гриб, *Boletus badius* Fr.’ (Гороф’янюк 2012: 131).

Малочисельні похідні від основи *татар*- метафорично кодують етнокультурну інформацію про об'єкт великого розміру: *йак татар* 'великий, сильний, витривалий' (Турчин 2011: 310), *татárка* 'сорт великої білої квасолі' (Шило 2008: 250). Вторинні флороназви *татаркі́* 'листя зеленої цибулі' (Аркушин 2016: 547), *татарка* 'цибуля-сіянка' (Лисенко 1974: 211), припускаємо, виникли за подібністю листя молодого цибулі до листя лепехи, *Asogus L.*, яку в українських говірках називають *татár, татárка, татárське зілля, татárник, татáрицина* (Кобів 2004: 38).

Таким чином, спостережено, що в українських діалектах етноніми як дериваційна база використовуються двовекторно. По-перше, як засіб лексичної номінації (переважно формальної) реалій за місцем-джерелом, способом їхнього поширення, за колористичною характеристикою. По-друге, як засіб наївної аксіології – кодування оцінки етнокультурної інформації. Ця група відетнонімних назв представлена переважно семантичними дериватами з прозорою мотивацією.

Засвідчено чітко окреслений ряд тематичних груп лексики, де функціонують відетнонімні похідні: назви рослин, тварин, хвороб, метеорологічна лексика, назви предметів побуту, оцінні назви людини тощо.

Семантична розрослість етноніма, його конотативний потенціал виявилися зумовленими історичними, соціальними та культурними чинниками: у національній концептосфері українців найбільш значимими виявилися етноніми євреїв та циган. Зауважимо, що хоча за кожним етнонімом закріплено певний набір мотиваційних / оцінних ознак – від 1 (*турок, молдаван*) до 9 (*жид*), – та в наївній аксіології українського діалектоносія всі твірні етноніми мають універсальне мотиваційне значення «чужий», про що виразно свідчить лексична варіативність відетнонімних назв, наприклад, *московська зозуля, жидівська зозуля* 'одуд, Урира ерорс' у поліщуків (Никончук 1968: 450). З огляду на це не можна прямо експлікувати оцінку якогось етноніма, закріплену в слові, на сам етнос.

Джерела

- Аркушин 2016 = Аркушин Г. *Словник західнополіських говірок*. Луцьк, 2016.
 АСТАФ'ЄВА–ВОРОНИЧ 2014 = АСТАФ'ЄВА М. М., ВОРОНИЧ Г. В. *Словник гуцульських говірок Річки та Яворова*. Кн. 1. Івано-Франківськ, 2014.
 БЕРЕЗОВСЬКА 2010 = БЕРЕЗОВСЬКА Г. Г. *Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках*. Умань, 2010.
 ГГ 1997 = ЗАКРЕВСЬКА Я. (ред.) *Гуцульські говірки. Короткий словник*. Львів, 1997.
 ГОРОФ'ЯНЮК 2012 = ГОРОФ'ЯНЮК І. В. *Ботанічна лексика центральноподільських говірок. Матеріали до Лексичного атласу української мови*. Вінниця, 2012.
 ГС 2013 = *Гуцульські світи. Лексикон*. Львів, 2013.
 ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ 1958 = ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ Й. О. *Практичний словник семантичних діалектизмів Закарпаття*. Ужгород, 1958.
 ДОБРЮЛЮЖА 2010 = ДОБРЮЛЮЖА Г. *Фразеологічний словник говірок Житомирщини*. Житомир, 2010.

- ЕСУМ = *Етимологічний словник української мови*. Т. 1–6. Київ, 1982–2012.
- КОБІВ 2004 = КОБІВ Ю. *Словник українських наукових і народних назв судинних рослин*. Київ, 2004.
- ЛИСЕНКО 1974 = ЛИСЕНКО П. С. *Словник поліських говорів*. Київ, 1974.
- МАТІВ 2013 = МАТІВ М. Д. *Словник говірок Центральної Бойківщини*. Київ–Сімферополь, 2013.
- МОСКАЛЕНКО 1974 = МОСКАЛЕНКО А. А. *Словник діалектизмів українських говірок Одеської області*. Одеса, 1958.
- НЕГРИЧ 2008 = НЕГРИЧ М. *Скарби гуцульського говору. Березови*. Львів, 2008.
- НИКОНЧУК 1968 = НИКОНЧУК Н. В. *Полесские названия птиц*. В кн.: *Лексика Полесья. Материали для полесского диалектного словаря*. Москва, 1968. 439–471.
- ОНИШКЕВИЧ 1984 = ОНИШКЕВИЧ М. Й. *Словник бойківських говірок*. Ч. 1–2. Київ, 1984.
- ПИРТЕЙ 2004 = ПИРТЕЙ П. *Короткий словник лемківських говірок*. Івано-Франківськ, 2004.
- ППАШ–ГАЛАС 2005 = ППАШ Ю., ГАЛАС Б. *Матеріали до словника гуцульських говірок. Косівська Поляна і Російка Рахівського району Закарпатської області*. Ужгород, 2005.
- САБАДОШ 2008 = САБАДОШ І. *Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району*. Ужгород, 2008.
- СБГ 2005 = ГУЙВАНЮК Н. (ред.) *Словник буковинських говірок*. Чернівці, 2005.
- СДЛВ 1965 = *Словник діалектної лексики Вінниччини*. Вінниця, 1965. [Машинопис.]
- СПЛЛГ 2015 = *Словник прикметникового лексикону лемківських говірок*. Тернопіль, 2015.
- СРГО 2000–2001 = КАРПЕНКО Ю., УЗМУРА С. (ред.) *Словарь русских говоров Одесщины*. Т. 2. Одесса, 2000–2001.
- СУГО 2011 = БОНДАР О. І. (ред.) *Словник українських говорів Одещини*. Одеса, 2011.
- СУМ 1908 = ГРИНЧЕНКО Б. Д. (ред.) *Словарь української мови*. Т. 2. Київ, 1908.
- СУССГ 2002 = *Словник українських східнословобожанських говірок*. Луганськ, 2002.
- ТУРЧИН 2011 = ТУРЧИН Є. Д. *Словник села Турлич на Лемківщині*. Львів, 2011.
- ФСЛГ 2013 = *Фразеологічний словник лемківських говірок*. Тернопіль, 2013.
- ШИЛО 2008 = ШИЛО Г. *Наддністрянський регіональний словник*. Львів–Нью-Йорк, 2008.
- НКР 1970 = KRZYŻANOWSKI J., ŚWIRKO S. (red.) *Nova księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*. Т. 2. Warszawa, 1970.
- OED 1989 = SIMPSON J. A., WEINER E. S. (ed.) *The Oxford English Dictionary*. Vol. 7. Oxford, 1989.

Література

- БЕЛОВА 2006 = БЕЛОВА О. В. *Этнические стереотипы по данным языка и народной культуры славян (этнолингвистическое исследование)*. АДД. Москва, 2006.
- БЕРЕЗОВИЧ 2007 = БЕРЕЗОВИЧ Е. Л. *Язык и традиционная культура. Этнолингвистические исследования*. Москва, 2007.
- БЕРЕЗОВИЧ 2014 = БЕРЕЗОВИЧ Е. Л. *Русская лексика на общеславянском фоне. Семантико-мотивационная реконструкция*. Москва, 2014.
- БЕРЕЗОВИЧ–ГУЛИК 2002 = БЕРЕЗОВИЧ Е. Л., ГУЛИК Д. П. Homo ethnicus в зеркале языка: к методике описания. *Etnolingwistyka. Problemy jazyka i kultury* 14 (2002): 47–67.

- ГОРОФ'ЯНЮК 2010 = ГОРОФ'ЯНЮК І. Етноніми як база творення українських флоронімів. В кн.: *Мовознавчі студії. Діалект у лінгвокультурологічному прострі*. Вип. 3. Дрогобич, 2010. 42–50.
- ГУРА 1997 = ГУРА А. В. *Символика животных в славянской народной традиции*. Москва, 1997.
- ДЗЕНДЕЛІВСЬКИЙ 1960 = ДЗЕНДЕЛІВСЬКИЙ Й. О. Назви сільськогосподарських культур у говорах Закарпаття. *Studia Slavica Hung.* 6 (1960): 113–143.
- КАШКИН 2000 = КАШКИН В. Б. Этнонимы и территория национальной души. В кн.: КАШКИН В. Б., ПЕЙХЕНЕН С. Русское и финское коммуникативное поведение. Воронеж, 2000. 62–70.
- КАШКИН 2004 = КАШКИН В. Б. Маркеры своего и чужого в межкультурном диалоге. В кн.: ГРИШАЕВА Л. И., ПОПОВА М. К. (ред.) *Взаимопонимание в диалоге культур. Условия успешности*. Ч. 2. Воронеж, 2004. 49–62.
- КИЛИМНИК 1963 = КИЛИМНИК С. *Український рік у народніх звичаях в історичному освітленні*. Т. 5. *Осінній цикл*. Вінніпег, 1963.
- КОБОЗЕВА 2000 = КОБОЗЕВА И. М. Конкретный пример лексико-семантического эксперимента. Выявление стереотипов национальных характеров через анализ коннотаций этнонимов. В кн.: КОБОЗЕВА И. М. *Лексическая семантика*. Москва, 2000. 185–196.
- ЛЕВКИЕВСКАЯ 1999 = ЛЕВКИЕВСКАЯ Е. Е. Игры народные. В кн.: ТОЛСТОЙ Н. И. (ред.) *Славянские древности. Этнолингвистический словарь*. Т. 2. Москва, 1999. 380–388.
- ПОІСТОГОВА 2005 = ПОІСТОГОВА М. В. *Номінаційні процеси у ботанічній лексичі східнополіських говірок*. Дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2005.
- САБАДОШ 1996 = САБАДОШ І. В. *Формування української ботанічної номенклатури*. Ужгород, 1996.
- СВЕРСТЮК 1996 = СВЕРСТЮК Є. *Шевченко і час*. Київ, 1996.
- ШАМОТА 1985 = ШАМОТА А. М. *Назви рослин в українській мові*. Київ, 1985.
- BUDZISZEWSKA 1972 = BUDZISZEWSKA W. Związki polsko-ruskie w zakresie terminologii botaniczej. *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej* 11 (1972): 113–121.